

یادنام...

هنرمند قالیباف،

عبدالمحمد عمواوغلی (کهنمویی)

چواد فتحایی*

استاد عبدالمحمدعمواوغلی در کنار بزرگان تولید و طراحی قالی ایران، از چهره‌های انگشت‌شماری است که به هنر قالی‌بافی ارزش و اعتلای ویژه‌ای بخشید. عبدالمحمدعمواوغلی، فرزند محمدکهنمویی، از اهالی روستای کهنمو، روستایی بین اسکو و کندوان، در آذربایجان شرقی است. محمد کهنمویی ابتدا مشغول به کار نساجی و ابریشم‌بافی بود، وی بین سال‌های ۱۲۵۰ تا ۱۲۷۰ شمسی حرفهٔ نساجی را رها کرد و وارد عرصهٔ قالی‌بافی شد (یوسفی، ۱۳۹۰: ۲۶-۲۸). شهر مشهد به دلیل دارا بودن موقعیت خاص تاریخی، فرهنگی و اقتصادی بستر مناسبی برای فعالیت‌های اقتصادی محسوب می‌شد. در نتیجه مهاجرت تجار و هنرمندان به این شهر اجتناب‌ناپذیر بود. مهاجرت قالی‌باغان تبریزی به مشهد نقش مهمی در احیا و رونق این هنر در خراسان داشته است. خانوادهٔ عمواوغلی از جمله هنرمندانی بودند که از منطقهٔ آذربایجان به مشهد مهاجرت کردند. البته ابتدا محمد کهنمویی به بیرجند مهاجرت کرد و مدتی قبل از آمدن به مشهد، در بیرجند حضور داشت (مصاحبه با فروردین عمواوغلی، ۱۳۸۰).

عبدالمحمدعمواوغلی در مشهد متولد شد و قالی‌بافی را تحت تعلیم پدرش فراگرفت (همان‌جا). وی در دورهٔ جوانی، ابتدا به همراه برادرش، علی‌خان در یک کارگاه ساده متعلق به شرکت اردشیر مشغول به بافندگی شد؛

اما پس از مدتی، خود، کارگاه‌های قالی‌بافی در مشهد و اطراف آن راه‌اندازی کرد. عبدالمحمد هم بافنده بود و هم بر تولید کارگاه‌ها نظارت مستقیم داشت (آذریاد، ۴۳۹). کارگاه‌های عمواوغلی بیشتر در روستاهای محمودآباد، طرهبه، شاندین، بیلاقات مشهد و درخش بود. عمواوغلی تبحر زیادی در تهیهٔ نقشه‌های منحصربه‌فرد داشت. از جمله ابتکارات وی، بافت قالی‌های نرم و لطیف و سبک بود. در زمینهٔ رنگرزی و استفادهٔ دقیق از رنگ‌های سنتی کمتر کسی هم‌پایهٔ او بود. یکی از رموز موفقیتش هماهنگی و توازن نقش، رنگ و کاربرد به موقع آنها بود. مواد رنگرزی استاد معمولاً قرمزدانه، نیل، برگ مو، پوست گردو، اسپرک، روناس، بقم و... بود که بنا به مقدار خامهٔ موردنیاز، میزان نخ مطلوب را تهیه و رنگ می‌نمود تا در حین بافت با کمبود مواجه نگردد و باعث دو رنگی یا رگه‌دار شدن نشود (یوسفی، همان‌جا). تخصص عمواوغلی بیشتر تهیهٔ فرش‌هایی در اندازهٔ یک‌صد مقات (هرمقات ۱۲۰۰۰ گره) بود. در این راستا از حیث ریزبافی و ظرافت و قطع قالی و رنگ‌های سنتی کمتر کسی را هم‌طراز وی سراغ داریم (آذریاد، همان). رج‌شمار قالی‌های عمواوغلی بین ۴۰ تا ۱۵۰ رج متغیّر بود و اکثر قالی‌ها حاشیه‌های طولی و عرضی داشت که گلیم‌بافی به‌صورت سراسر و متصل بافته می‌شد. آخرین بافتهٔ وی نیز دو قطعه قالی ۴۰ متری بود که هم‌اکنون در کاخ مرمر و سعدآباد نگهداری می‌شود. رنگ این قالی‌ها کرم و نقشهٔ آنها افشان است که با استادکاری عباسقلی صابر تهیه گردیده است (الله داد، سایت اتحادیهٔ فرش دستباف ایران و ژاپن).

از جمله طراحانی که با عبدالمحمد عمواوغلی همکاری داشتند، می‌توان به عبدالکریم کرمانی و عبدالحمید صنعت‌نگار اشاره کرد. عبدالحمید صنعت‌نگار دربارهٔ عمواوغلی می‌گوید: «او مرد ساده‌ای بود و به قالی‌بافی عشقی سرشار داشت اما ثروت زیادی نداشت. به‌طورکلی، بافندگان و رنگرژها و طراحان و حتی تولیدکنندگان، درنهایت تنگدستی بوده‌اند به‌نحوی که گاه به‌جای مزد به کارگران نان و آذوقه پرداخت می‌کردند.» همچنین عمواوغلی طرح تعداد زیادی از کارهای خود را از دو کتاب قطع بزرگ که گویا از انگلستان برایش فرستاده بودند، الگوبرداری کرده است. این کتاب‌ها شامل تصاویری از قالی‌های دورهٔ صفویه بود. عمواوغلی با تکیه بر تبحر و تجربهٔ هنری

خود، در این طرح‌ها دخل و تصرفاتی انجام می‌داد و طرح‌هایی ارزشمند تولید می‌کرد (یوسفی، همان‌جا). عبدالمحمد عمواوغلی همکاری‌های زیادی با آستان‌قدس رضوی داشت. این همکاری هم در حوزهٔ بافت فرش‌های نفیس برای حرم مطهر بود و هم در حوزهٔ مدیریت کارگاه‌های قالی‌بافی آستان‌قدس. اسناد همکاری‌های وی با آستان‌قدس در مخزن مدیریت اسناد و مطبوعات آستان‌قدس موجود است. عمواوغلی فرش‌های نفیس زیادی برای حرم مطهر امام رضا(علیه‌السّلام) بافت که تعدادی از آنها هم اکنون در موزهٔ فرش آستان‌قدس نگهداری می‌شوند. بر اساس اسناد موجود در سال ۱۳۰۶ شمسی، قرارداد خرید دوازده تخته قالی بین عبدالمحمد عمواوغلی و ادارهٔ ملزومات آستان‌قدس منعقد شده است (مخزن مدیریت اسناد و مطبوعات، شمارهٔ سند: ۶۴۴۶۹). همچنین سفارشات که عبدالمحمد عمواوغلی برای دربار نیز انجام می‌داد از طریق آستان‌قدس مدیریت و پیگیری می‌شد. به‌عنوان نمونه در آبان ۱۳۱۴ عبدالمحمد عمواوغلی طی تلگرافی به نایب‌التولیهٔ وقت آستان‌قدس، خبر از اتمام دو فرد قالی سفارش دربار می‌دهد و از نایب‌التولیه می‌خواهد عباراتی که باید در حاشیهٔ فرش بافته شود را مشخص کند (۷۶۷۹۷/۲).

عمواوغلی همچنین در مدیریت کارگاه قالی‌بافی آستان‌قدس در فریمان همکاری داشت. این کارگاه در سال ۱۳۱۲ شمسی به دستور محمدولی اسدی در فریمان تأسیس شد. در ابتدای امر، مدیریت کارگاه به محمد حبیبی واگذار شد و عمواوغلی نقش نظارتی و مشورتی داشت و برای سرکشی و تهیهٔ ملزومات کارگاه به فریمان رفت و آمد می‌کرد اما در دی ماه ۱۳۱۴ محمد حبیبی از مدیریت کارگاه برکنار شد و به دستور اسدی، عبدالمحمد عمواوغلی سرپرستی کارگاه را عهده‌دار شد (۱۰۱۸۲۵/۱). از مهم‌ترین آثار عبدالمحمد عمواوغلی، قالی افشان شاه‌عباسی است که هم‌اکنون در گنجینهٔ فرش

آستان‌قدس رضوی نگهداری می‌شود. این فرش با تار و پود ابریشم در ابعاد ۲۱۸×۳۱۵ سانتی‌متر بافته شده است. متن قالی با زمینهٔ لاک‌ی، مجموعه‌ای یکپارچه از برگ‌ها و گل‌های ختایی و شاه‌عباسی و اسلیمی‌های ابری را به‌صورت پیوسته و با ظرافت بی‌نظیری در خود جای داده است. طرح این فرش افشان است و توسط عبدالحمید صنعت‌نگار طراحی شده است (احمدی، ۱۳۹۱).

از دیگر آثار مشهور عمواوغلی قالی ۱۴۵ متری طرح شیخ صفی در تالار کاخ ملّت در مجموعهٔ کاخ‌موزهٔ سعدآباد است. بافت این قالی با گره فارسی و نوع مواد مصرفی پرز و تار و پود نخ و پنبه است. رنگ قالی، سورمه‌ای با زمینهٔ لاک‌ی است و طراح این کار نیز عبدالحمید صنعت‌نگار است. تاریخ بافت آن حدود سال ۱۳۱۰ تخمین زده شده است (انجمن قالی دستباف ایران و ژاپن).

عبدالمحمد عمواوغلی همچنین در سال ۱۳۱۴ برای باشگاه افسران یک تخته قالی با طرحی همانند قالی شیخ‌صفی اردبیل با اندازهٔ ۴۰۷×۶۲۸ سانتی‌متر بافت. در حدود سال‌های ۱۳۱۳ تا ۱۳۱۵ قالی شکارگاه با مساحت ۸۶ متر بافته شد. همچنین قالی، نقشهٔ گلدانی که کپی‌برداری از قالی معروف گلدانی در موزهٔ هنر و صنعت وین است و هم‌اکنون در مجموعهٔ قالی‌های شرکت سهامی قالی ایران نگهداری می‌شود، از دیگر آثار عمواوغلی است (کرمانشاهی، روزنامهٔ شهرآرا).

در سال ۱۳۱۶ عبدالمحمد عمواوغلی فوت کرد و سفارش‌هایی از دربار و مجلس شورای ملی برای بافت فرش داشت که نیمه‌تمام باقی ماند (۱۰۲۴۳۲). البته بعد از فوت عمواوغلی، عباسعلی صابر سفارشات نیمه‌تمام او را تمام کرد و تا سال ۱۳۲۰ به دربار تحویل شد.

عبدالمحمد عمواوغلی با بافت عبارت «عمواوغلی» در گوشه‌های از آثارش، در واقع کار خود را امضا می‌کرد. از وی دو دختر و دو پسر باقی ماند که هیچ کدام وارد عرصهٔ فرش و قالی‌بافی نشدند (عمواوغلی، همان‌جا).

منابع:

۱. احقراری، عبدالله. قالی ۱۴۵متری عمواوغلی، تجلی تلفیق دو سبک و ظهور سبکی جدید.

پورتال اتحادیهٔ فرش دستباف ایران و ژاپن. www.persiancarpetassociation.com

۲. احمدی، سیدحسن. قالی افشان شاه‌عباسی عبدالمحمد عمواوغلی. دانشورز. شمارهٔ ۹۱. ۱۳۹۱.

۳. الله‌داد، رضا. عمواوغلی و تاریخ فرش‌بافی در مشهد. پورتال اتحادیهٔ فرش دستباف ایران و ژاپن.

۴. آذریاد، حسن(۱۳۸۳). فضل‌الله رضوی حشمتی. فرش‌نامهٔ ایران. تهران. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

۵. آرشو بخش تاریخ شفاهی مدیریت اسناد و مطبوعات آستان قدس رضوی. مصاحبه با فروردین عمواوغلی. ۱۳۹۲.

۶. کرمانشاهی، شبنم. فرش مشهد بر عرش هنر. روزنامهٔ شهرآرا. شمارهٔ ۱۱۴۱. ۱۳۹۲.

۷. مخزن اسناد مدیریت اسناد و مطبوعات آستان قدس رضوی. اسناد شمارهٔ: ۶۴۴۶۹، ۷۶۷۹۷/۲، ۱۰۱۸۲۵/۱، ۱۰۲۴۳۲.

۸. یوسفی، عذرا. فرش افشان عمواوغلی در گنجینهٔ فرش موزهٔ آستان‌قدس رضوی. دانشورز.

شمارهٔ ۷۵ و ۷۶. ۱۳۹۰.

* کارشناس ارشد تاریخ، پژوهشگر گروه تراجم بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان‌قدس رضوی.

Fathaei.javad@gmail.com